

KITEKINTŐ

Erős Adrienn

Bartha Zoltán – Sáfrányné Gubik Andrea – Tóthné Szita Klára: Intézményi megoldások, fejlődési modellek

(Miskolc: GNR Kereskedelmi és Szolgáltató Bt., 283 p.)

A klasszikus közgazdasági vizsgálódások legősibb problémáját, a makrogazdasági növekedés kérdését járja körül az Intézményi megoldások, fejlődési modellek című könyv (elektronikus formában elérhető a <http://ideas.repec.org/p/pramprapa/50901.html> címen). Alapvető célkitűzése az, hogy nemzetközi kvantitatív összehasonlításokra alapozott gazdaságpolitikai javaslatokat fogalmazzon meg a döntéshozók számára. Kiindulási modellje, amely segítségével elvégzi az OECD országok összehasonlító vizsgálatát, három alapfeltevésre épül: a gazdasági fejlődés kulcsa inkább több, mint kevesebb tényező fennállásában rejlik; e tényezők között meghatározó szerepet töltenek be az ún. intézményi összetevők; az intézményi tényezők fontossága miatt a fejlődés nem unilineáris formában valósul meg, hanem egymástól lényegesen különböző fejlődési pályák léteznek egymás mellett.

A könyv áttekinti a fejlődés és növekedés közgazdasági irodalmát, és számba veszi azokat a tényezőket, amelyek megjelentek a fejlettség vagy elmaradottság okaként a különböző korszakok különböző iskoláinál. A téma irodalmának feldolgozása alapján világosan kirajzolódik, hogy a fejlettséget vagy elmaradottságot döntően két motívummal igyekeztek magyarázni. Egyrészt markánsan megjelenik a fejlettség szintjét belső tényezőkkel magyarázó elméletcsokor (pl. a megtakarítások és a tőkefelhalmozás, a humántőke, a gazdaság- és társadalomszerkezet, a kormányzati kudarcok kérdéskörei). Másrészt ugyancsak jelen vannak, bár nem olyan jelentős súllyal, mint az előbbiek, a külső tényezők fontosságát kiemelő elméletek (pl. kölcsönös függőségek, centrum-periféria viszonyok, transznacionális cégek, munkamegosztás sajátosságai). E két vonalat a könyv a fenntarthatósági feladatokkal is kiegészíti, így az elemzéshez használt modell három, ill. négy dimenziós, a fejlődés-fejlesztés irányait négy potenciálba sorolja: belső és külső potenciál, valamint jövőbeli és zöld potenciál. A belső potenciál azokat a tényezőket tömöríti, amelyek az ország pillanatnyi jóléte szempontjából meghatározók; a külső potenciálba a külső versenyképesség meghatározó tényezői kerültek; a jövőbeli potenciál azokat az elemeket hivatott képviselni, amelyek biztosítják, hogy a magas külső és belső potenciál tartósan fenntartható; végül a zöld potenciál a környezeti kihívásoknak való megfelelés meghatározó tényezőit tartalmazza.

A kidolgozott modell (továbbiakban: JKB modell) alap gondolatához tartozik, hogy a fenti potenciálok tényezői egymástól jól elkülöníthetők, és közöttük átváltások (trade-off) érvényesülhetnek. A bérszínvonal meghatározói például nagyon különbözően érintik az egyes potenciálokot: a magasabb béreket kiváltó tényezők a belső potenciált erősítik, a külsőt viszont ronthatják; a jövőbeli potenciálra ugyancsak kedvezően hatnak, amennyiben a magasabb jövedelmek mellett a lakosság oktatási és egészségügyi kiadásai (befektetései) is magasak lehetnek; a zöld potenciált ugyanakkor ronthatják, amennyiben ökológiai értelemben túlfogyasztáshoz vezetnek. Az is egyértelmű, hogy az egyes potenciálok meghatározó tényezői nem homogének, akár időbeliségüket, akár beágyazottságukat tekintjük, nagyon különböző minőségűek. A JKB modell második alapfeltevése az, hogy e tényezők között elsőbbséget élveznek, nagyobb fontossággal bírnak az intézményi tényezők. Ezek jellegzetessége, hogy mélyebb társadalmi beágyazottsággal bírnak (vagyis beépülnek a mindennapi rutinokba), ezért nehezebben és lassabban változtathatók meg. Gazdaságpolitikai szempontból az is problémát jelent, hogy az intézményi beágyazottság kihatással van az irányváltások sikerességére is, ami a rendszeridegen reformok kudarcának gyakori oka.

A JKB modell potenciáljait indexekkel számszerűsíti a könyv. Ezeknek az indexeknek az összetevőit szakértői megkérdezés alapján választották ki. Az egyes összetevők operacionálizálása, majd a mérésre használt változók értékeinek 1-7-es skálára való átszámítását követően kiszámítható egy-egy ország Jövőbeli (J), Külső (K), Belső (B) és Zöld (Z) indexe, ezek alapján pedig valamennyi OECD ország elhelyezhető a belső, külső, jövőbeli és zöld potenciált mérő skálák mentén. Amennyiben a JKB modell kidolgozásánál felhasznált kiinduló feltételezés igaz, és valóban több párhuzamos fejlődési pálya figyelhető meg a fejlett országok között, a J-, K-, B- és Z-indexek alapján jól elkülönülő csoportok kell kirajzolódjanak a 34 tagú OECD-ben.

Ezen csoportok felderítésére klaszteranalízist használ a könyv, és végül az ún. felezéses módszer alapján sorolja viszonylag homogén csoportokba az OECD tagokat. A legtöbb OECD tag vagy a duális, vagy a nagyvállalati bürokratikus, vagy a humántőkére épülő, tudásalapú modellbe sorolható, ill. a Z-indexbeli teljesítmény alapján kirajzolódott még az öko-innovációs modell is. Az egyes csoportok elnevezése, fő jellemzőinek feltérképezése faktoranalízis segítségével történt. A faktoranalízis rávilágított arra, hogy az egyes OECD országok erős jövőbeli, külső, ill. belső potenciálbeli teljesítménye (magas indexértékek) milyen más gazdasági-társadalmi tényezővel (főleg: intézményi tényezővel) áll szoros kapcsolatban.

A klaszteranalízis alapján felállított csoportok fő jellegzetességeit, fejlődésük kulcstényezőit tehát a faktoranalízis eredménye világította meg. A felsorolt négy modell fejlődési pályának is megfeleltethető, ezért a könyv hátralévő fejezetei annak bemutatására koncentrálnak, hogy milyen gazdaságpolitikai intézkedésekre, társadalompolitikai beavatkozásokra van szükség akkor, ha egyik vagy másik fejlődési pálya irányába szeretne egy ország elmozdulni.

A duális modellnek a külső erőforrások bevonására irányuló fejlődési pályát, gazdaságpolitikai irányt felelteti meg. Az ebbe a csoportba tartozó országokra jellemző, hogy a gazdaság növekedése nagymértékben a külső erőforrások felhasználásától függ. Ennek több következménye is van: egyrészt jelentős különbség figyelhető meg a külső és a belső tőkével működtetett vállalkozások hatékonysága között; másrészt a társadalom egy jelentős része kizorul a hatékony, és így viszonylag magas béreket kínáló munkahelyekről – e két jelenség miatt kapta ez a modell a duális elnevezést; harmadrészt a külső erőforrások fontossága miatt a kormányzat kifelé orientált, intézkedései a külső erőforrások tulajdonosainak igyekeznek kedvezni. A klaszteranalízis eredményei szerint ez a fejlődési irány jellemezte Magyarországot, és a térségbeli más OECD tagországokat is. Ez a pálya viszonylag kevés, mélyen beágyazott intézményi feltételt kíván meg, ezért viszonylag könnyen megvalósítható bármelyik országban. Veszélye az, hogy belső feszültségekhez vezet, mert gyakran szembenállás van a belső és külső erőforrások tulajdonosainak érdekei között, ami a gazdaságpolitika megosztottságához vezethet.

A nagyvállalati-bürokratikus modell az jellemzi, hogy a vállalati szektor kiemelkedően versenyképes (és nem párosul hozzá olyasfajta kettősség, mint a duális modellhez), viszont ez a versenyképesség részben az erős állami beavatkozással, protekcionizmussal és támogatási politikával megtámasztott. Ezért ezt a belső védelmi zóna megteremtésére törekvő, defenzív fejlődési pályának felelteti meg a könyv. Defenzívnek azért nevezhető, mert fenntartása csak az állami beavatkozással és védőburokkal érhető el, ez pedig a gazdasági folyamatok globalizálódása és az elmúlt évtizedekre jellemző dereguláció miatt erősen kérdéses, hogy meddig tartható fel. Megállapítható, hogy ennek a fejlődési stratégiának rendkívül fontos szereplője az erős állam, amelyik nemcsak abban erős, hogy sok mindent szeretne elérni és befolyásolni, hanem abban is, hogy valóban a kívánt irányba tudja terelni a gazdasági szereplőket. A közösségi gazdaságtani kutatások rávilágítottak, hogy az erős állam és a jó kormányzás feltétele az erős civil kontroll, a társadalmon belüli bizalom magas szintje, tehát olyan összetevők, amik erősen beágyazottak, lassan változnak. Ha ezen tényezők kellően hangsúlyos jelenléte nélkül kíván egy ország erre a fejlődési pályára lépni, akkor annak általában az állam foglyul ejtése, a járadékvadászat elterjedése lesz a következménye, ami szinte szükségszerűen gazdaságpolitikai kudarcokhoz vezet.

A humántőkére épülő modell országai, amint a nevéből is kikövetkeztethető, rendkívül erősek a humántőke és az oktatási rendszer minőségében. E modellnek a belső tudásgenerálásra alapozott, offenzív stratégiát felelteti meg a könyv. Offenzívnek e stratégiát azért lehet nevezni, mert a fejlődés középpontjába a tudásgenerálást állítja, ami világméretben is a legszűkösebb erőforrás, így annak felhasználása során nincs szükség elzárkózásra, vagy belső védelemre. Ez a pálya a legtöbb ország döntéshozói számára vonzónak tűnik, megvalósítását viszont ugyanolyan intézményi beágyazottságok nehezítik, mint a védelmi zónákra fókuszáló defenzív stratégiát. A finn, dán vagy amerikai példák alapján belátható, hogy az értékes tudás előállítása nem egy egyszeri döntés függvénye, hanem az oktatási rendszer sok évtizedes fejlődésének eredménye, mely fejlődési folyamat néhány év alatt nem reprodukálható.

Végül *az öko-innovációs modell* fejlődési pályájaként a zöld fejlődés stratégiáját írja le a könyv. Elsősorban a skandináv országok sorolhatók ebbe a csoportba, melyek fenntartható fejlődés iránti elkötelezettsége közismert. Fő sajátossága, hogy a zöldülés és zöld fejlődés gondolata egyaránt jelen van a politikai, vállalati és fogyasztói döntések meghozatalánál. Ennek megfelelően felülről semmiképpen sem vezérelhető (bár hosszabb távon alakítható), hiszen a piacgazdaság logikája alapján a lényegi döntések zömét a vállalatvezetők és a fogyasztók hozzák meg. Ebből kifolyólag a zöld fejlődés stratégiájában is kiemelkedő szerep jut az oktatási rendszernek.

A könyv Ausztriáról, Dániáról, Finnországról, Írországról és Norvégiáról készült országtanulmányok segítségével tárgyalja, hogy az egyes fejlődési pályák megvalósulása milyen gazdaságpolitikai intézkedésekkel jár. A jól teljesítő országok példaként szolgálhatnak a defenzív, offenzív vagy zöld fejlődés stratégiáját választó országoknak. De természetesen a vonzónak tűnő pályák közül való választás során figyelembe kell venni az intézményi beágyazottságok által meghatározott „kereteket”.